

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย ปัญหาในการวิจัย และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

ในบทนี้เป็นการสรุปกระบวนการวิจัย โดยรวมทั้งในเรื่องความเป็นมา วัตถุประสงค์ของการวิจัย ระเบียบวิธีวิจัย ตลอดจนประโยชน์ของการวิจัยและข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยที่อาจจะมีผู้สนใจศึกษาต่อไป

การวิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาของนักศึกษามหาวิทยาลัยศึกษาเฉพาะกรณี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี" เริ่มต้นจากความสนใจในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความเจริญทางวัตถุตามอย่างประเทศตะวันตก ทำให้ความเชื่อทางพุทธศาสนาถูกกลืนคลอน ผลที่ตามมาก็คือ วิกฤติการณ์ทางศีลธรรม ผู้วิจัยจึงมีความต้องการที่จะส่งเสริมให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายรวมทั้งนักศึกษาซึ่งจะเป็นกำลังที่สำคัญของชาติต่อไปในอนาคต ได้เห็นถึงความสำคัญและประโยชน์ของพุทธศาสนา โดยสนใจที่จะศึกษาว่า ปัจจุบันนักศึกษายกเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนามากน้อยเพียงใด และมีปัจจัยใดบ้างที่เป็นตัวกำหนดหรือมีอิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนา โดยผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้ไว้ดังนี้ คือ

1. เพื่อศึกษาลักษณะของการมีส่วนร่วมในการประกอบกิจกรรมทางพุทธศาสนาของนักศึกษา
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางพุทธศาสนาของนักศึกษามหาวิทยาลัย
3. เพื่อทราบภูมิหลังของนักศึกษามหาวิทยาลัยที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางพุทธศาสนา อันได้แก่ ภูมิลำเนาเดิม ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว ระดับการศึกษาของบิดาหรือมารดา อาชีพของบิดามารดา เป็นต้น
4. เพื่อศึกษาระดับความพึงพอใจ และความผูกพันระหว่างศาสนากับนักศึกษา

โดยการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยคาดว่า ปัจจัยทางด้านประชากรและสังคมของนักศึกษา อันได้แก่ เพศ ระดับชั้นปีของนักศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจของนักศึกษา อาชีพของบิดาหรือมารดา

ของนักศึกษา ระดับการศึกษาของบิดาหรือมารดาของนักศึกษา และปัจจัยทางด้านลักษณะของชุมชน ซึ่งเป็นภูมิลำเนาเดิมของนักศึกษา อันได้แก่ ชุมชนเมืองคือ กรุงเทพมหานคร และชุมชนชนบท คือ ต่างจังหวัด น่าจะมีความสัมพันธ์หรืออิทธิพลต่อการเข้ามาร่วมประกอบกิจกรรมทางพุทธศาสนา ของนักศึกษา

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นการเลือกตามจุดมุ่งหมาย (PURPOSIVE SAMPLING) คือ จากนักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี โดยเลือกนักศึกษา จาก 2 คณะ คือ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และคณะศึกษาศาสตร์ จากที่มีอยู่ 3 คณะ สาขาที่ไม่เลือกกลุ่มนักศึกษาจากคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาทำการศึกษาดูด้วยนั้นก็เนื่อง จากมีนักศึกษาจำนวนน้อย โดยการสุ่มตัวอย่างคณะละ 200 คน โดยเลือกจากนักศึกษาทั้ง 4 ชั้นปี ๆ ละ 50 คน รวมกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 400 คน โดยผู้วิจัยได้ส่งแบบสอบถามด้วยตนเอง หลังจากนั้นได้นำข้อมูลที่ได้ออกมาแจกแจงและพรรณนาเป็นคำร้อยละ และทดสอบค่าสถิติไคร้สแควร์ เพื่อทดสอบหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระ และตัวแปรตาม ผลการวิจัยพบว่า

1. ด้านสถานภาพของกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชายและเพศหญิง มีจำนวน เท่ากันคือ 200 คน มาจากนักศึกษาทั้ง 4 ชั้นปี แต่ละชั้นปีมีจำนวน 100 คน ภูมิลำเนาเดิมของ นักศึกษามาจากภาคใต้มากที่สุดจำนวน 184 คน และมาจากภาคเหนือมีจำนวนน้อยที่สุดคือ 17 คน คิดเป็นร้อยละ 4.2 อาชีพของบิดามารดาประกอบอาชีพรับราชการมากที่สุด จำนวน 114 คน คิดเป็นร้อยละ 28.5 ส่วนอาชีพของมารดาประกอบอาชีพเกษตรกรรมมากที่สุดมีจำนวน 105 คน คิดเป็นร้อยละ 26.2 รายได้ของครอบครัวต่อเดือนต่ำสุดคือ 1,000 บาท สูงสุดคือ 70,000 บาท ส่วนระดับการศึกษาของบิดานั้น ระดับประถมศึกษา มีจำนวนมากที่สุดคือ 163 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 40.8 ระดับอนุปริญญาและไม่ได้รับการศึกษามีจำนวนน้อยที่สุดคือ 20 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 5 เท่ากัน ส่วนระดับการศึกษาของมารดานั้น ระดับประถมศึกษา มีจำนวน มากที่สุดเช่นกัน คือ จำนวน 231 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 57.8 ระดับประกาศนียบัตร มีจำนวน น้อยที่สุดคือ 8 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 2

2. ด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนา พบว่า กิจกรรมพุทธศาสนาที่นักศึกษา นิยมปฏิบัติหรือเข้าร่วมมากที่สุด ได้แก่ การสวดมนต์ไหว้พระก่อนนอน คือ มีนักศึกษาเข้าร่วมปฏิบัติ ทุกคืนก่อนนอน มีจำนวน 202 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 50.5 ส่วนกิจกรรมพุทธศาสนาที่นักศึกษา นิยมปฏิบัติหรือ เข้าร่วมน้อยที่สุด หรือไม่เคยเข้าร่วมเลยได้แก่ การเล่นผีถ้วยแก้ว

3. ด้านความคิดของนักศึกษาต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนา และพุทธศาสนา พบว่า ประการแรก สาเหตุที่นักศึกษานับถือศาสนาพุทธ คือ นับถือตามบิดามารดา และญาติ มีจำนวนมากที่สุดคือ 32 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 88.9 ส่วนนักศึกษานับถือศาสนาพุทธ เพราะถือว่าเป็นศาสนาประจำชาตินั้นมีจำนวนน้อยที่สุดคือ 1 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 2.8

ประการที่สอง ความคิดเห็นของนักศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนา นักศึกษาเห็นว่าพุทธศาสนานั้น เป็นศาสนาที่สอนให้คนเป็นคนดีและมีเหตุผล มีจำนวนมากที่สุดคือ 22 คน คิดเป็นร้อยละ 61.1 ส่วนนักศึกษานักเห็นว่า พุทธศาสนาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางใจนั้นมีจำนวนน้อยที่สุดคือ 5 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 13.9

ประการที่สาม ความคิดเห็นของนักศึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมพุทธศาสนา นักศึกษาเห็นว่ากิจกรรมพุทธศาสนาทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่ชาวไทยพุทธมีจำนวนมากที่สุดคือ 13 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 36.1 ส่วนนักศึกษานักเห็นว่า กิจกรรมพุทธศาสนาเป็นการปลูกฝังให้คนทำความดีและถือเป็นการทนุบำรุงพุทธศาสนานั้น มีจำนวน 5 คนเท่ากัน และคิดเป็นร้อยละ 13.9 เท่ากันเช่นกัน

ประการที่สี่ ความคิดเห็นของนักศึกษาเกี่ยวกับความสำคัญของการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาต่อตัวนักศึกษา ซึ่งนักศึกษานักเห็นว่า ความสำคัญของกิจกรรมพุทธศาสนาทำให้จิตใจอ่อนโยนและแจ่มใส มีจำนวนมากที่สุดคือ 10 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 27.8 ส่วนนักศึกษานักเห็นว่า ความสำคัญของกิจกรรมทำให้ทราบถึงวิถีปฏิบัติในกิจกรรมพุทธศาสนาดีขึ้น มีจำนวนน้อยที่สุด คือ 5 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 14.0

4. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนา พบว่า นักศึกษาเพศหญิงเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาในระดับสูงคิดเป็นร้อยละ 14.5 ซึ่งมากกว่าเพศชายที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาในระดับสูงคิดเป็นร้อยละ 9.8 เท่านั้น และเมื่อหาความสัมพันธ์ทางสถิติไครส์แควร์ พบว่า เพศหญิงมีความสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ระดับชั้นปีของนักศึกษา พบว่า นักศึกษาระดับชั้นปีสูง อันได้แก่ ชั้นปี 3 และชั้นปี 4 เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาในระดับสูงคิดเป็นร้อยละ 13-25 ซึ่งมากกว่า นักศึกษาในระดับชั้นปีต้น อันได้แก่ ชั้นปี 1 และชั้นปี 2 ที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาในระดับสูงคิดเป็นร้อยละ 11.0 เท่านั้น และเมื่อหาความสัมพันธ์ทางสถิติไครส์แควร์ พบว่า ไม่สามารถสรุปได้ว่า ระดับชั้นปีของนักศึกษามีความสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนา

ภูมิลาเนาเดิมของนักศึกษา พบว่า นักศึกษาที่มีภูมิลาเนาเดิมอยู่ในต่างจังหวัด เข้ามา
มีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาในระดับสูงคิดเป็นร้อยละ 18.0 ซึ่งมากกว่า นักศึกษาที่มีภูมิลาเนา
เดิมอยู่ในกรุงเทพฯ ที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาในระดับสูง คิดเป็นร้อยละ 6.25
เท่านั้น และเมื่อหาความสัมพันธ์ทางสถิติไคร้สแควร์ พบว่า นักศึกษาที่มีภูมิลาเนาเดิมในต่าง
จังหวัดมีความสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาอย่างมีนัยสำคัญ

ระดับฐานะทางเศรษฐกิจของนักศึกษา พบว่า นักศึกษาที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ คือ
รายได้รวมต่อเดือนของบิดาและมารดาต่ำกว่า 12,235 บาท เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธ
ศาสนา ในระดับสูงคิดเป็นร้อยละ 18.75 ซึ่งมากกว่า นักศึกษาที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูง คือ
รายได้รวมต่อเดือนของบิดาและมารดาสูงกว่า 12,236 บาทขึ้นไป เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม
พุทธศาสนาในระดับสูงคิดเป็นร้อยละ 5.5 เท่านั้น และเมื่อหาความสัมพันธ์ทางสถิติไคร้สแควร์
พบว่า นักศึกษาที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำก็มีความสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธ
ศาสนา อย่างมีนัยสำคัญ

อาชีพของบิดาของนักศึกษา พบว่า นักศึกษาที่มีบิดาประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมเข้า
มามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาในระดับสูงคิดเป็นร้อยละ 8.5 ซึ่งน้อยกว่า นักศึกษาที่มีบิดา
ประกอบอาชีพอื่นที่ไม่ใช่เกษตรกรรม ที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนา ในระดับสูง คิด
เป็นร้อยละ 15.75 เท่านั้น และเมื่อหาความสัมพันธ์ทางสถิติไคร้สแควร์ พบว่า ไม่อาจสรุปได้
ว่า อาชีพทางเกษตรกรรมของบิดานักศึกษา มีความสัมพันธ์กับระดับการเข้ามามีส่วนร่วมใน
กิจกรรมพุทธศาสนา

อาชีพของมารดาของนักศึกษา พบว่า นักศึกษาที่มีมารดาประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม
เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาในระดับสูงคิดเป็นร้อยละ 8.5 ซึ่งน้อยกว่า นักศึกษาที่มี
มารดาประกอบอาชีพอื่นที่ไม่ใช่เกษตรกรรม ที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนา ในระดับ
สูง คิดเป็นร้อยละ 15.75 เท่านั้น และเมื่อหาความสัมพันธ์ทางสถิติไคร้สแควร์ พบว่า ไม่อาจ
สรุปได้ว่า อาชีพทางเกษตรกรรมของมารดานักศึกษา มีความสัมพันธ์กับระดับการเข้ามามีส่วน
ร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนา

ระดับการศึกษาของบิดาของนักศึกษา พบว่า นักศึกษาที่มีบิดาระดับการศึกษาต่ำ คือ
ต่ำกว่าระดับอุดมศึกษา เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนา ในระดับสูงคิดเป็นร้อยละ
20.25 ซึ่งมากกว่านักศึกษามีบิดาระดับการศึกษาสูง คือ ระดับอุดมศึกษาขึ้นไป ที่เข้ามามีส่วน
ร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนา ในระดับสูงคิดเป็นร้อยละ 4.0 เท่านั้น และเมื่อหาความสัมพันธ์ทาง

สถิติไคร์สแควร์ พบว่า นักศึกษาที่บิดามีระดับการศึกษาต่ำ มีความสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาอย่างมีนัยสำคัญ

ระดับการศึกษาของมารดาของนักศึกษา พบว่า นักศึกษาที่มีมารดาในระดับการศึกษาต่ำ คือ ต่ำกว่าระดับอุดมศึกษา เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาในระดับสูงคิดเป็นร้อยละ 20.75 ซึ่งมากกว่านักศึกษามีมารดาในระดับการศึกษาสูงคือ ระดับอุดมศึกษาขึ้นไป ที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาในระดับสูงคิดเป็นร้อยละ 3.5 เท่านั้น และเมื่อหาความสัมพันธ์ทางสถิติไคร์สแควร์ พบว่า นักศึกษาที่มีมารดาที่มีระดับการศึกษาต่อมีความสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาอย่างมีนัยสำคัญ

ปัญหาในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้พบปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ซึ่งพอจะสรุปได้ ดังนี้คือ

1. ในด้านการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลภาคสนามในช่วงเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน ซึ่งเป็นช่วงที่นักศึกษาใกล้สอบปลายภาค และต้องทำรายงานส่งอาจารย์ ทำให้การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยเฉพาะการสัมภาษณ์ต้องใช้เวลาดอนกลางคืน คือ หลังจาก 20.00 น. เป็นต้นไป รวมทั้งการถามและการตอบของนักศึกษาจะต้องใช้เวลาที่กระชับ โดยเฉพาะการสัมภาษณ์ที่จะต้องการรายละเอียดมาก แต่จะต้องใช้เวลาสัมภาษณ์ให้กระชับที่สุด จึงจะได้รับความร่วมมือจากนักศึกษา และถ้าหากจะรอเปิดเทอมภาคการศึกษาใหม่นั้น ก็จะมีปัญหาคือ นักศึกษาคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์จะสำเร็จการศึกษา 3 ปีครึ่งเสียเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งบางส่วนจากคณะศึกษาศาสตร์ ซึ่งจะทำให้กลุ่มตัวอย่างนักศึกษามีจำนวนไม่เพียงพอ

2. ในด้านตัวแปรที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ อันได้แก่ เพศของนักศึกษา ระดับชั้นปีของนักศึกษา ภูมิลำเนาเดิมของนักศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจของนักศึกษา อาชีพของบิดามารดาของนักศึกษา ระดับการศึกษาของบิดามารดา นั้น ผู้วิจัยต้องการทดสอบว่า ความแตกต่างระหว่างตัวแปรแต่ละตัวที่กล่าวมาเหล่านี้ มีผลหรืออิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนามากน้อยแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร ซึ่งตัวแปรต่าง ๆ ดังกล่าว ผู้วิจัยต้องการวัดในเชิงปริมาณ เพื่อให้ทราบได้ว่า ความแตกต่างระหว่างตัวแปรแต่ละตัว มีผลหรืออิทธิพลต่อระดับการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาแตกต่างกันหรือไม่ ซึ่งอาจจะเกิดคำถามหรือข้อโต้แย้ง

ตามมาจากจริง ๆ แล้วความแตกต่างระหว่างตัวแปรแต่ละตัวนั้น มีผลหรืออิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาจริงหรือไม่

3. ในด้านแบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น การเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามนั้น เป็นเทคนิควิธีการที่ใช้กันแพร่หลาย แต่ก็ยังมีข้อจำกัด และข้อบกพร่องอยู่บ้าง ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ก็พบอุปสรรคและปัญหาเช่นกันจากแบบสอบถาม กล่าวคือ บางข้อคำถามอาจจะทำให้ผู้ตอบเกิดความคลุมเครือในการตอบ อาจจะเป็นเนื่องมาจากผู้ตอบไม่มีความเข้าใจในเรื่องที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา หรืออาจจะเป็นเนื่องจากเหตุผลอื่น ๆ

ข้อเสนอแนะ

1. เชิงปฏิบัติการ ผลการวิจัยในครั้งนี้ สามารถประกอบการตัดสินใจได้ว่า รัฐบาลควรจะดำเนินนโยบายและวางแผนในการส่งเสริมและปลูกฝังในเรื่องของศาสนา โดยมีแผนระยะยาวและแผนระยะสั้น เพื่อรองรับกับสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบันให้เกิดความสมดุลในระหว่างศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ ให้ค่านิยมทางวัตถุหรือทางโลกและศาสนาเป็นไปด้วยกันอย่างสมดุลย์ มิให้เกิดการปฏิเสธค่านิยมใดค่านิยมหนึ่ง นอกจากนี้ หน่วยงานอื่น ๆ ทั้งทางภาครัฐและภาคเอกชนที่ดำเนินนโยบายเกี่ยวกับเยาวชน หรือที่จะให้การสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนาและจริยธรรม น่าจะได้พิจารณาผลการวิจัยครั้งนี้ ประกอบการศึกษาและหาข้อมูลข้อสรุปต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อไปในอนาคตข้างหน้า สำหรับในส่วนของนักเรียนนั้น ควรจะมีการสนับสนุนและส่งเสริมให้นักศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนามากขึ้น โดย

1.1 ผู้ที่เกี่ยวข้องและใกล้ชิดกับตัวนักศึกษา ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ญาติพี่น้อง ตลอดจนคุณครู อาจารย์ ของนักเรียน นิสิต นักศึกษา ทุกระดับชั้นนั้น ควรจะชี้ให้นักเรียน นิสิต นักศึกษาตระหนักถึงผลดีของการเข้าร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนา

1.2 สนับสนุนการดำเนินงานของชมรมพุทธศาสนาของนักศึกษา เพราะนักศึกษาเหล่านี้มีความสนใจที่จะปฏิบัติกิจกรรมพุทธศาสนาอยู่แล้ว เมื่อนักศึกษาเหล่านี้ได้รับประโยชน์หรือประสบความสำเร็จในการปฏิบัติกิจกรรมพุทธศาสนา ก็จะชักชวนคนอื่น ๆ มาเข้าร่วมด้วย เพื่อจะได้นำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาตนเองและสังคมต่อไป

2. เิงนโยบาย จากข้อเท็จจริงพบว่า นักศึกษาและเยาวชนจำนวนมากไม่น้อยที่ศึกษาอยู่ในสถานศึกษาต่าง ๆ ดังนั้นกระทรวงศึกษาธิการและทบวงมหาวิทยาลัย น่าจะได้วางนโยบายที่จะส่งเสริมพุทธศาสนาให้แก่เยาวชน และพิจารณาหลักสูตรที่ใช้สอนเยาวชนในปัจจุบันให้เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยมีให้ทางศาสนาขัดแย้งกับทางโลก โดยพยายามนำเอาหลักสอนทางศาสนามาประยุกต์ปรับให้ครอบคลุมเนื้อหาและหลักสูตร

นอกจากนี้ ในปัจจุบันจากการที่บิดามารดาเป็นผู้มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการปลูกฝังความสนใจให้แก่เยาวชน แต่ในปัจจุบันบิดามารดาต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ไม่มีเวลาปลูกฝังศีลธรรม จรรยา จึงผลักดันให้ไปให้ครูและโรงเรียน รัฐบาลน่าจะไดวางแนวนโยบายที่ส่งเสริมให้บิดามารดา ได้มีโอกาสอบรมสั่งสอนในเรื่องของศาสนาที่ถูกต้องให้แก่ลูกหลานด้วย

3. ด้านการวิจัย เนื่องจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี ดังนั้น ผลการวิจัยที่ได้จึงยังไม่สามารถสรุปหรืออ้างอิงได้ว่าเป็นของนักศึกษาทั้งหมด ดังนั้น หากจะทำให้ได้ข้อสรุปที่ชัดเจน จึงควรทำการศึกษานิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยทั้งใน เขตกรุงเทพมหานครและในส่วนภูมิภาค โดยอาจจะทำการปรับปรุงหรือศึกษาเพิ่มเติมจากปัญหาที่พบในการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

3.1 ในเรื่องตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงอิทธิพลหรือผลของตัวแปรทางด้านลักษณะประชากรและลักษณะทางสังคมต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่ามีผลหรืออิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาอย่างน้อยแค่ไหน ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบข้อเท็จจริงในเชิงปริมาณ เพื่อที่จะได้สามารถตอบปัญหาของการวิจัยในครั้งนี้ได้ ซึ่งก็ควรจะมีการศึกษาต่อไปอีกว่า ในความแตกต่างระหว่างตัวแปรแต่ละตัวที่กล่าวมานี้ ยังมีเหตุผลอื่นใดอีกหรือไม่ที่มีผลหรือมีอิทธิพลต่อตัวแปรดังกล่าว ทำให้ระดับการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาแตกต่างกัน ยกตัวอย่างเช่น

ในเรื่องของเพศ นอกจากจะศึกษาว่าระหว่างเพศชายและเพศหญิง เพศใดจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนามากกว่ากัน หรือไม่ ซึ่งเป็นการศึกษาในเชิงปริมาณแล้ว ควรจะมีการศึกษาเพิ่มเติมว่า นอกจากสาเหตุทางเพศแล้ว ยังมีเหตุผลอื่นใดอีกที่เป็นตัวกำหนดหรือเป็นตัวอิทธิพลที่มีผลต่อเพศใดเพศหนึ่งให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนามากกว่าเพศชาย โดยการทดสอบค่านัยสำคัญทางสถิติไคร้สแควร์ และยอมรับสมมติฐานดังกล่าว ดังนั้น ก็ควรจะมีการศึกษาต่อไปว่า เหตุที่เพศหญิงเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนามากกว่าเพศชายนั้น มีสาเหตุหรือเหตุผลมาจากอะไร โดยในขั้นนี้อาจจะเป็นการศึกษาในเชิงคุณภาพ เช่น

ไปทำการสังเกตแบบมีส่วนร่วม หรือแบบไม่มีส่วนร่วม หรือจะสัมภาษณ์ก็แล้วแต่ เพื่อเป็นการ ยืนยันหรือสนับสนุนข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเชิงปริมาณ

แม้ตัวแปรอื่น ๆ ก็เช่นกัน ควรจะมีการศึกษาต่อไปว่า มีเหตุผลหรือปัจจัยอื่นใดอีกที่ส่งผลให้ตัวแปรที่กล่าวมาข้างต้น (ซึ่งเป็นตัวแปรอิสระ) มีผลหรืออิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนา (ซึ่งเป็นตัวแปรตาม)

นอกจากนี้ ในแง่ความแตกต่างระหว่างตัวแปรแต่ละตัวที่ใช้ในการศึกษานั้น ควรจะมีการแยกแยะหรือมีเกณฑ์มาตรฐานที่ชัดเจนน่าเชื่อถือ ดังเช่น ในเรื่องความแตกต่างทางด้านฐานะทางเศรษฐกิจสูงและฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ ได้แบ่งระดับฐานะทางเศรษฐกิจโดยใช้ ค่ามัชฌิมเลขคณิต (ARITHMETIC MEAN) เป็นเกณฑ์ในการแบ่ง ซึ่งในการวิจัยครั้งต่อ ๆ ไป ก็ควรมีเกณฑ์หรือวิธีการแบ่งอย่างอื่นอีกต่อไป กล่าวคือ อาจจะเป็นการแบ่งโดยไม่ได้ดูที่ระดับรายได้ซึ่งเป็นตัวเงินแต่เพียงอย่างเดียว แต่ควรแบ่งฐานะทางเศรษฐกิจ โดยใช้เกณฑ์สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม (SOCIO-ECONOMIC STATUS=SES) ร่วมกัน กล่าวคือ นอกจากจะดูระดับเงินเดือนแล้ว ควรจะดูว่าในแง่สังคมด้านอื่น ๆ ของเขาเป็นเช่นไร เช่น รายได้อาจจะสูง แต่รายจ่ายก็สูงตามไปด้วย หรือมีรายได้สูงแต่มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวต้องเลี้ยงดูบุตรหลายคน หรือสุขภาพอนามัยไม่แข็งแรง เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งข้อมูลในส่วนนี้อาจจะได้จากแบบสัมภาษณ์หรือการสังเกต

3.2 ในเรื่องของแบบสอบถาม ในการออกแบบสอบถามที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลนั้น ควรใช้ถ้อยคำที่เข้าใจง่ายชัดเจนและมีความน่าเชื่อถือในการวัด โดยอาจจะมีการกำหนด ดังนี้

3.2.1 ความกำหนดระยะเวลาที่ผู้วิจัยต้องการวัด เช่น ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตระยะเวลาของการเริ่ม เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนาของนักศึกษา โดยเริ่มตั้งแต่ การเข้ามาเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ซึ่งเป็นพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ เหตุที่ต้องกำหนดระยะเวลา ก็เพื่อให้ผู้ตอบไม่เกิดความสับสนและลังเลใจ ในการตอบว่า การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนา ให้หมายรวมถึง ก่อนหน้าที่จะเข้าเป็นนักศึกษาหรือไม่ เพราะจะทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนได้ เนื่องจากผู้ตอบอาจจะจำไม่ได้หรือไม่แน่ใจในการตอบ เนื่องจากระยะเวลาผ่านมานานเกินไป ทำให้ข้อมูลที่ได้อาจไม่น่าเชื่อถือ

3.2.2 คำถามแต่ละข้อในแบบสอบถามควรมีการให้ความหมาย (DEFINITION) ให้ชัดเจนตรงกับเนื้อเรื่องที่จะศึกษา เช่น ในการศึกษาครั้งนี้ มีการศึกษาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพุทธศาสนา ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ได้แบ่งกิจกรรมพุทธศาสนาออกเป็น 2 แบบคือ พุทธ

ศาสนาตามแบบคัมภีร์ (DOCTRINAL BUDDHISM) และพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน (POPULAR BUDDHISM) ซึ่งก็ควรมีการแยกแยะอธิบายว่าหมายถึงอะไร และมีอะไรบ้าง ซึ่งในที่นี้ได้แบ่งกิจกรรมพุทธศาสนาตามแบบคัมภีร์ (DOCTRINAL BUDDHISM) ออกเป็นคำถามเกี่ยวกับ

1. การสวดมนต์ไหว้พระ
 2. การฟังเทศน์
 3. การทำบุญตักบาตร
 4. การนั่งวิปัสสนา
 5. การเวียนเทียน หล่อเทียน แห่เทียน ในวันสำคัญทางพุทธศาสนา
- ซึ่งเมื่อรวมกันเป็นหมวดหมู่ เช่นนี้แล้วจะทำให้เกิดความชัดเจนขึ้น

ในส่วนกิจกรรมพุทธศาสนาตามแบบชาวบ้าน (POPULAR BUDDHISM) ได้แบ่งออกเป็นคำถามเกี่ยวกับ

1. การบนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์และรูปเคารพต่าง ๆ
 2. การพกพาเครื่องรางของขลัง
 3. การทำนายโชคชะตา
 4. การทรงเจ้า
 5. การเล่นผีถ้วยแก้ว
- ซึ่งเมื่อนำมารวมกันได้ จะทำให้ผู้ตอบแบบสอบถามเข้าใจดียิ่งขึ้น

ที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น เป็นข้อเสนอแนะในการทำวิจัยในครั้งต่อไป นอกจากนี้ อาจจะมีการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อปลูกฝังพุทธศาสนาต่อเยาวชนของชาติและบุคคลอื่น ๆ ในหัวข้อเหล่านี้ต่อไป

1. สถาบันทางศาสนา อันได้แก่ วัดนั้น นับว่าเป็นสถาบันแห่งหนึ่งที่มีบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญในการเผยแพร่พุทธศาสนาทั้งในแง่คำสอนและกิจกรรมทางพุทธศาสนา จึงน่าที่จะมีการศึกษาว่า ในปัจจุบัน "รูปแบบของการดำเนินงานเผยแพร่และส่งเสริมพุทธศาสนาและกิจกรรมพุทธศาสนาอย่างไร" ว่าได้รับความสนใจจากประชาชนมากน้อยเพียงไร มีผลดีผลเสีย ปัญหาหรืออุปสรรคอะไรบ้าง อันจะสามารถนำมาเป็นแนวทางเพื่อส่งเสริมกิจกรรมทางพุทธศาสนาต่อไป

2. ในแง่ของสถาบันครอบครัว ในปัจจุบันพบว่า บิดามารดา ส่วนมากไม่มีเวลาว่างในการปลูกฝังและส่งเสริมความรู้ทางศาสนาให้แก่บุตรหลาน โดยอ้างว่าต้องทำงานนอกบ้านช่วยเหลือฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว และบางส่วนก็ไม่เห็นความสำคัญของศาสนา ดังนั้นจึงควรจะศึกษาถึง "ความต้องการในการปลูกฝังคำสอนทางพุทธศาสนาของบิดามารดา" ด้วย นอกจากนี้อาจจะศึกษาถึงความรู้ความเข้าใจในพุทธศาสนาของบิดามารดาด้วยว่ามีมากน้อยแค่ไหนอันจะได้ประโยชน์มากยิ่งขึ้น

3. ในแง่สถาบันการศึกษา สถาบันการศึกษาทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา หรืออุดมศึกษา ควรเน้นการศึกษาทั้งทางโลกหรือวิชาการต่าง ๆ และทางธรรมหรือทางศาสนาไปพร้อมกัน เพราะคนที่มีความรู้ทางโลกหรือทางวิชาการแต่เพียงอย่างเดียว นั้น อาจนำความรู้ที่ตนมีอยู่ไปใช้ในทางที่ผิดได้ ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้ทางธรรมควบคู่กันไปด้วย เพื่อให้เป็นเครื่องควบคุมการใช้ความรู้ทางโลกให้เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อสังคมมากที่สุด ดังนั้นผู้วิจัยจึงเสนอแนะว่า ควรจะมีการศึกษาวิจัยถึงการวางแผนการศึกษาที่สอดคล้องหรือส่งเสริมพุทธศาสนา เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่เยาวชนไทยต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม